

Raadhuisstraat 1, 3 en 5 te Naarden

rapport 3426

Raadhuisstraat 1, 3 en 5 te Naarden

Een Bureauonderzoek

A. Botman

Colofon

ADC Rapport 3426

Raadhuisstraat 1, 3 en 5 te Naarden
Een Bureauonderzoek

Auteur: A. Botman

In opdracht van: Gemeente Naarden

© ADC ArcheoProjecten, Amersfoort, 24 juli 2013

Foto's en tekeningen: ADC ArcheoProjecten, tenzij anders vermeld

Status onderzoek: definitief

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt
worden door middel van druk, fotokopie of op welke wijze dan ook
zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgevers.

ADC ArcheoProjecten aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend
uit de toepassing van de adviezen of het gebruik van de resultaten van dit onderzoek.

Autorisatie:
Y. Burnier

ISSN 1875-1067

ADC ArcheoProjecten
Postbus 1513
3800 BM Amersfoort
Tel 033-299 81 81
Fax 033-299 81 80
Email info@archeologie.nl

Inhoudsopgave

Samenvatting	5
1 Inleiding en administratieve gegevens	7
2 Bureauonderzoek	8
2.1 Doelstelling en vraagstelling	8
2.2 Methodiek	8
2.3 Resultaten	8
2.4 Gespecificeerde verwachting en conclusie	15
3 Aanbeveling	16
Literatuur	17
Geraadpleegde websites	17
Lijst van afbeeldingen en tabellen	17

Samenvatting

In opdracht van de gemeente Naarden in juli 2013 een bureauonderzoek uitgevoerd naar de locatie Raadhuisstraat 1, 3 en 5 te Naarden. Het onderzoek werd uitgevoerd in het kader van een bestemmingsplanherziening.

Op basis van het bureauonderzoek moet binnen het plangebied rekening gehouden worden met de aanwezigheid van archeologische resten uit perioden vanaf 1350. In die periode werd Naarden planmatig aangelegd en maakte de onderzoekslocatie deel uit van de historische kern van het versterkte stadje en later vesting Naarden. Het plangebied ligt op ca 50 m van de Grote Kerk en kerkplein, de kern van de laatmiddeleeuwse nederzetting.

Uit verschillende waarnemingen in de vesting is gebleken dat er ter plaatse waarschijnlijk sprake is van een 1m dik ophogingspakket bestaande uit stadsafval en dergelijke. Door de eeuwen heen was het plangebied onderdeel van een bouwblok en was gedeeltelijk of deels ingericht als achtererf maar er stond ook bebouwing langs de Raadhuisstraat en Wuijvert. De kans is groot dat zich in de ondergrond bebouwingsresten, water- en beerputten, afvalkuilen, greppeltjes en dergelijke en andere aan bewoning gerelateerde resten bevinden. De top van het ophogingspakket en de eventueel daarbinnen gesitueerde nederzettingselementen bevinden zich naar verwachting direct onder de huidige bouwvoor. De bebouwing die er nu staat is uit de jaren 60/70 van de vorige eeuw.

Op dit moment is (nog) niet duidelijk wat er precies gaat gebeuren met het perceel en hangt af van de toekomstige koper van het terrein. De gebouwen zullen waarschijnlijk gesloopt worden en vervangen door nieuwbouw. Indien eventuele nieuwbouw gepaard zal gaan met ingrepen in de bodem dient rekening te worden gehouden met de aanwezigheid van archeologische resten. Sloop van de huidige panden tot op maaiveldniveau kan zonder gevaar voor archeologische resten plaatsvinden. Daarna is archeologisch vervolgonderzoek noodzakelijk. Dit kan de vorm hebben van een Inventariserend Veldonderzoek dmv proefsleuven (IVO-P), dat tot doel heeft de gaafheid, omvang, datering en conservering van archeologische resten te onderzoeken, met een mogelijke doorstart naar een definitieve opgraving binnen de contouren van de geplande bouwkuip.

De exacte invulling van de werkzaamheden dient te worden vastgelegd in een door de bevoegde overheid goed te keuren Programma van Eisen (PvE).

Wij wijzen u erop dat de bevoegde overheid op basis van dit rapport een selectiebesluit neemt. De mogelijkheid bestaat dat dit selectiebesluit afwijkt van het door ons opgestelde advies.

Tabel 1. Overzicht van de verschillende (pre)historische perioden.

Periode	Afkorting	Tijd in jaren
Nieuwe tijd	NT	1500 - heden
Middeleeuwen:	XME	450 – 1500 na Chr.
Late Middeleeuwen	LME	1050 - 1500 na Chr.
Vroege Middeleeuwen	VME	450 - 1050 na Chr.
Romeinse tijd:	ROM	12 voor Chr. – 450 na Chr.
Laat-Romeinse tijd	ROML	270 - 450 na Chr.
Midden-Romeinse tijd	ROMM	70 - 270 na Chr.
Vroeg-Romeinse tijd	ROMV	12 voor Chr. - 70 na Chr.
IJzertijd:	IJZ	800 – 12 voor Chr.
Late IJzertijd	IJZL	250 - 12 voor Chr.
Midden-IJzertijd	IJZM	500 - 250 voor Chr.
Vroege IJzertijd	IJZV	800 - 500 voor Chr.
Bronstijd:	BRONS	2000 - 800 voor Chr.
Late Bronstijd	BRONSL	1100 - 800 voor Chr.
Midden-Bronstijd	BRONSM	1800 - 1100 voor Chr.
Vroege Bronstijd	BRONSV	2000 - 1800 voor Chr.
Neolithicum (Jonge Steentijd):	NEO	5300 – 2000 voor Chr.
Laat-Neolithicum	NEOL	2850 - 2000 voor Chr.
Midden-Neolithicum	NEOM	4200 - 2850 voor Chr.
Vroeg-Neolithicum	NEOV	5300 - 4200 voor Chr.
Mesolithicum (Midden-Steentijd):	MESO	8800 – 4900 voor Chr.
Laat-Mesolithicum	MESOL	6450 - 4900 voor Chr.
Midden-Mesolithicum	MESOM	7100 - 6450 voor Chr.
Vroeg-Mesolithicum	MESOV	8800 - 7100 voor Chr.
Paleolithicum (Oude Steentijd):	PALEO	tot 8800 voor Chr.
Laat-Paleolithicum	PALEOL	35.000 - 8800 voor Chr.
Midden-Paleolithicum	PALEOM	300.000 – 35.000 voor Chr.
Vroeg-Paleolithicum	PALEOV	tot 300.000 voor Chr.

Bron: Archeologisch Basis Register 1992

1 Inleiding en administratieve gegevens

In het voorliggende rapport wordt een onderzoek beschreven waarvoor de volgende administratieve gegevens gelden:

Opdrachtgever:	Gemeente Naarden
Soort onderzoek:	Bureauonderzoek
Aanleiding:	Bestemmingsplan hierziening
Locatie:	Raadhuisstraat 1, 3 en 5
Plaats:	Naarden
Gemeente:	Naarden
Provincie:	Noord-Holland
Kadastrale gegevens:	Naarden, sectie G 2753
Kaartblad:	25H
Oppervlakte plangebied	Ca 230m ²
Coördinaten:	139.748 / 478.700; 139.753 / 478.696; 139.777 / 478.708; 139.770 / 478.717.
Bevoegde overheid:	Gemeente Naarden
Deskundige namens de bevoegde overheid:	Mw. Roos Heidema
ARCHIS-onderzoeksmeldingsnummer (CIS-code):	57524
ADC-projectcode:	4150514
Auteur:	A. Botman
Projectmedewerker(s):	A. Botman
Autorisatie:	Y. Burnier
Periode van uitvoering:	Juli 2013
Beheer en plaats documentatie:	ADC ArcheoProjecten bv, Amersfoort
Beheer en plaats digitale documentatie (e-depot):	http://persistent-identificer.nl/?identificer=urn:nbn:nl:ui:13-gne4-w7

Het plangebied ligt in een gebied waar een gemeentelijk archeologisch beleid is vastgesteld. Op grond van dit beleid valt het plangebied in de zone "Hoge verwachting, Naarden vesting".¹ Om in deze zone voor graafwerkzaamheden met een oppervlakte groter dan 50 m² en dieper dan 40 cm –mv een omgevingsvergunning te kunnen verkrijgen, dient de initiatiefnemer een rapport te overleggen waarin naar oordeel van de bevoegde overheid de archeologische waarde van het plangebied voldoende is vastgesteld. In het kader van dit proces heeft het in dit rapport beschreven onderzoek plaatsgevonden.

In Nederland dient het vaststellen van de archeologische waarde van een plangebied te gebeuren op grond van de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA versie 3.2).² Gemeenten kunnen hierop aanvullende uitvoeringskaders vaststellen. De gemeente Naarden heeft voor zover bekend echter geen aanvullende uitvoeringskaders vastgesteld voor het uitvoeren van archeologisch vooronderzoek, noch zijn deze voor dit project afzonderlijk opgesteld.³ Dit onderzoek is dus gebaseerd op de algemene criteria die in de KNA staan geformuleerd.

¹ Van der A, Botman 2009.

² SIKB 2010.

³ http://www.naarden.nl/bestuur-organisatie/verordeningen_42095/item/erfgoedverordening-van-de-gemeente-naarden-2010_2111.html

2 Bureauonderzoek

2.1 Doelstelling en vraagstelling

Het bureauonderzoek vormt de eerste stap in het vaststellen van de archeologische waarde van het gebied. Het doel van bureauonderzoek is het aan de hand van schriftelijke bronnen verwerven van informatie over bekende en/of verwachte archeologische waarden in het plangebied, om daarmee te komen tot een gespecificeerde, archeologische verwachting.

Voor het bureauonderzoek zijn de volgende onderzoeksvragen opgesteld:

- Zijn mogelijk archeologische waarden in het plangebied aanwezig, en zo ja, wat is de specifieke archeologische verwachting?
- Is het plangebied voldoende onderzocht?
  - Zo nee, welke vorm van nader archeologisch onderzoek is nodig om te komen tot een selectiebesluit?
  - Zo ja, welk selectiebesluit kan worden genomen (vrijgeven, opgraven, begeleiden)?

2.2 Methodiek

Het onderzoek is uitgevoerd conform de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA), versie 3.2 Landbodems, protocol 4002 Bureauonderzoek.

Het bureauonderzoek bestaat uit de volgende elf processtappen:

1. Afbakenen plan- en onderzoeksgebied en vaststellen consequenties van mogelijk toekomstig gebruik;
2. Aanmelden onderzoek bij Archis;
3. Vermelden (en toepassen) overheidsbeleid;
4. Beschrijven huidig gebruik;
5. Beschrijven historische situatie en mogelijke verstoringen;
6. Beschrijven mogelijke aanwezigheid bouwhistorische waarden in de ondergrond;
7. Beschrijven bekende archeologische en aardwetenschappelijke waarden;
8. Opstellen gespecificeerde verwachting;
9. Opstellen standaardrapport bureauonderzoek;
10. Afmelden onderzoek bij Archis: overdracht onderzoeksgegevens;
11. Aanleveren digitale gegevens bij e-Depot.

De processtappen 1 tot en met 7 leveren gegevens op basis waarvan processtap 8, de gespecificeerde verwachting wordt opgesteld. De gespecificeerde verwachting kan worden beschouwd als een belangrijke conclusie van het bureauonderzoek, omdat hierin wordt aangegeven of, en zo ja, welke archeologische waarden worden verwacht, indien relevant weergegeven op een kaart.

De resultaten van processtappen 1 tot en met 8 worden behandeld in de paragrafen 3.1 tot en met 3.5. Processtap 9 resulteert in het voorliggende rapport. De processtappen 10 en 11 hebben betrekking op het voor derden openbaar maken van de resultaten van het bureauonderzoek bij onder meer Archis en het e-Depot.

2.3 Resultaten

2.3.1 Afbakening plan- en onderzoeksgebied en vaststellen van de consequenties van het mogelijk toekomstige gebruik

Het plangebied is gelegen in het historische centrum van Naarden, de vesting. De locatie bevindt zich op ca 50 m ten oosten van de Grote Kerk op de hoek Raadhuisstraat / Wuijvert. De exacte locatie van het plangebied is weergegeven op afbeeldingen 2 en 3.

Ten behoeve van het verkrijgen van een goed inzicht in de te verwachten archeologische waarden is niet alleen het plangebied zelf, maar ook het gebied in een straal van 250 m daar rond omheen bestudeerd. De omvang van dit gebied is gebaseerd op het feit dat het om een locatie in een

historische kern gaat. Ontwikkeling en aard van bewoning kan daarbij op korte afstand sterk variëren. Gegevens van verder weg gelegen locaties zullen daarom in veel gevallen geen juiste verwachting opleveren.

De gemeente is voornemens om een deel van de gebouwen in haar eigendom (gelegen in de vesting) af te stoten. Het betreft drie geschakelde gebouwen aan de Raadhuisstraat 1,3 en 5. Het plangebied omvat alleen de aanbouw van nummer 3 en het pand op nr 5. Het pand op nr 3 en de aanbouw is in gebruik als kantoor. Het gebouw op nr 5 (hoek Raadhuisstraat en Wuijvert) is momenteel in gebruik als fietsenstalling. In de bestemmingsplanherziening zal dit pand tot wonen worden bestemd. Het huidige pand op nummer 5 is niet geschikt (te maken) voor wonen en sloop is een waarschijnlijk gevolg. Waarschijnlijk zal de aanbouw achter nr 3 ook worden gesloopt. De precieze werkzaamheden zijn echter niet bekend, dit hangt af van de toekomstige koper van het perceel. De nieuwbouwplannen zullen wellicht ook leiden tot een wijziging in de bouwvlek.

Het is aannemelijk dat bij sloop en nieuwbouw dieper ontgraven wordt dan 40cm –mv. Het plangebied is ca 230m². Volgens de gemeentelijke beleidsadvieskaart geldt bij deze oppervlakte en ontgravingsdiepte dat de initiatiefnemer een rapport dient te overleggen waarin naar oordeel van de bevoegde overheid de archeologische waarde van het plangebied voldoende is vastgesteld. In het kader van dit proces heeft het in dit rapport beschreven onderzoek plaatsgevonden.⁴

De consequentie van de voorgenomen ingreep kan zijn dat eventuele aanwezige waardevolle archeologische resten in de ondergrond mogelijk worden aangetast.

2.3.2 Beschrijving huidig gebruik

Het pand Raadhuisstraat nr 1 valt buiten het plangebied maar vormt een geheel met de panden op nr 3 en 5. De aanbouw van nr 3 en het gebouw op nr 5 liggen in het plangebied. Het gebouw en aanbouw op nr 3 zijn momenteel in gebruik als kantoor. Het pand op nr 5, hoek Raadhuisstraat / Wuijvert is in gebruik als fietsenstalling, aan de zuidzijde van dit gebouw ligt een smal plantsoen en daarvoor een stoep.

Het is niet bekend of (één van) de panden binnen het plangebied is onderkelderd. Beiden zijn gefundeerd op een gemetseld voetje.⁵

2.3.3 Beschrijving van de aardwetenschappelijke waarden

De volgende aardwetenschappelijke informatie is bekend van het plangebied (afb. 4 en 5):

Bron	Informatie
Geologische kaart van Nederland 1:50.000	Niet beschikbaar voor dit gebied. De oppervlaktekaart geeft afzettingen aan van de Formatie van Boxtel ⁶ .
Geomorfologische kaart van Nederland 1:50.000 ⁷	Ter plekke van het plangebied is het bebouwd en niet gekarteerd, onbebouwde delen van de vesting zijn aangegeven als 4K39 (afb 4): voormalige fortificaties. Ten noorden van de vesting ligt een kustwal afgewisseld met vlaktes van doorbraakafzettingen. Ten zuiden van de vesting ligt een vlakte van ten dele verspoelde dekzanden. Ten oosten is het afgegraven.
Bodemkaart van Nederland 1:50.000 ⁸	Bebouwd en ongekarteerd ter plekke van het plangebied. Rondom de vesting liggen veldpodzolgronden (HN21),

⁴ Van der A, Botman 2009; http://www.naarden.nl/bestuur-organisatie/verordeningen_42095/item/erfgoedverordening-van-de-gemeente-naarden-2010_2111.html

⁵ Mondelingen mededeling Mevr. Bex.

⁶ De Mulder et al, 2003; Oude benaming Formatie van Twente.

⁷ Rijks Geologische Dienst Haarlem, 1993

⁸ Stichting voor Bodemkartering 1981.

Voor het beschrijven van het landschap in de gemeente Naarden zijn twee geologische tijdsvakken van belang: het Pleistoceen (van 2 tot 3 miljoen jaar geleden tot ongeveer 8800 v. Chr.) en het Holocene (vanaf ongeveer 8800 v. Chr.). In het Pleistoceen wisselden warme en koude perioden elkaar af. Met name de laatste twee ijstijden zijn bepalend geweest voor de vorming van het huidige landschap.

Tijdens het Saalien (180.000-130.000 voor Chr.) bedekte het landijs uit Scandinavië de noordelijke helft van Nederland. Het ijs vormde een aantal lobvormige ijstongen van enkele kilometers in doorsnede. De ijsmassa schoof langzamerhand zuidwaarts en stuwde daarbij de ondergrond omhoog. De oudere zand- en grindafzettingen van Rijn en Maas werden opgedrukt en zo ontstonden stuwwallen, langgerekte heuvelruggen zoals de Utrechtse Heuvelrug en de stuwwallen van het Gooi. De stuwing heeft niet overal op dezelfde manier plaatsgevonden waardoor verschillende afzettingen dagzomen, vanwege de aanwezige kwartsieten gaat het waarschijnlijk om afzettingen van de formatie van Urk. De stuwing van de afzettingen heeft plaatsgevonden vanaf de tweede fase van het Saalien waarbij de stuwwal Laren-Huizen in een tweede reeks van opstuwingen is gevormd door een ijsmassa uit de Eemvallei.⁹

Tijdens de laatste ijstijd was Nederland niet met ijs bedekt maar er heerste wel een koud toendraklimaat. Vanwege de lage temperatuur was plantengroei nauwelijks mogelijk. Door de westelijk winden werd een dikke laag zand vanuit de (drooggevallen) Noordzee over ons land afgezet, het dekzand. Deze afzettingen worden gerekend tot de formatie van Bortel en zijn afgezet in grote delen van Nederland. Kenmerkend voor deze dekzandafzettingen is een zwak golvend oppervlak waarin op verschillende plekken smalle ruggen tot ontwikkeling zijn gekomen.¹⁰ De vesting Naarden ligt op het pleistocene zand- en zand-veenlandschap.¹¹

Holocene

Ongeveer 10.000 jaar geleden werd het klimaat definitief warmer en vochtiger. De grote rivieren Rijn en Maas liepen min of meer in hun huidige beddingen, kleine rivieren voerden hun water nog af via het pleistocene oerstroombdal. Dit voormalige oerstroombdal liep dwars door het huidige IJsselmeer en fungeerde als hoofdafvoer naar het westen. Vanaf het begin van het Holocene heeft bodemvorming plaatsgevonden in de goed ontwaterde delen van het pleistocene oppervlak. Het smelten van de ijskap en het toenemen van de neerslag deden de zeespiegel stijgen. Hierdoor verplaatste de kustlijn zich langzaam naar zijn huidige positie. Ongeveer 7000 jaar geleden ontstonden op de grens van land en water kustwallen, waarachter zich een waddegebied met kwelders en getijdenafzettingen vormde. In de gebieden buiten de mariene invloedssfeer ontstonden moerassen, waaruit later veengebieden groeiden.¹² Dit veen heeft zich tot aan de aanvang van de veenontginningen in de Late Middeleeuwen kunnen ontwikkelen. Op enkele plaatsen was de stroom kwelwater echter zo sterk dat er geen veenvorming kon plaatsvinden. Hier lagen grote meren zoals het Naardermeer.

In de Vroege Middeleeuwen strekte het hoogveenmoeras, gelegen tussen de oeverwal van de Vecht, het Naardermeer en de stuwwallen van Muiderberg en het Gooi, zich in het noorden verder uit dan de huidige kustlijn, namelijk tot aan het Almere. Een zoetwatermeer wat later is opgegaan in de Zuiderzee. In de Romeinse tijd lag hier al het Flevomeer, dit breidde zich steeds verder uit en rond 900 heette het Almere. Het veengebied was nog niet geschikt voor bewoning en/of landbouw maar werd gebruikt voor het weiden van vee en voor de jacht.¹³

Door de ontginning van het veen vond klink plaats en daalde het veen opnieuw naar het grondwaterpeil. Hernieuwd uitgraven van sloten en het aanleggen van nieuwe waterlopen verbeterde de situatie slechts kortstondig want al gauw vond er opnieuw klink plaats. De daling van het maaiveld maakte het gebied al snel kwetsbaar voor wateroverlast. Delen van het ontgonnen land werden vanaf de 11^e eeuw weggeslagen door het uitbreiden van het Almere. Vooral de Allerheiligenvloed in 1170 heeft grote delen veen weggeslagen. Het Almere bestond tot ongeveer

⁹ Ruegg 1975, Berendsen 1997.

¹⁰ Veenbos 1953.

¹¹ Stichting voor Bodemkartering 1965, Toelichting 13-21.

¹² Berendsen 2005

¹³ Schaftenaar 1987.

1250 na Chr, toen er een verbinding kwam via de Waddenzee met de Noordzee werd het milieu zout en ontstond de Zuiderzee.¹⁴

Vermoedelijk is kort na de Allerheiligenvloed een begin gemaakt met de aanleg van de dijk langs de Vecht, de Keverdijk langs het Naardermeer en de Zeedijk ten oosten van Muiden. De Zeedijk werd niet dicht langs het open water aangelegd met oog op doorbraken en er werden brede stroken land buitendijks gelaten. Toch hebben diverse doorbraken plaatsgevonden dat te zien is aan de wielen langs de dijk en de bochten in de dijk. Door de Zuiderzee is in het noordelijke deel van de Vechtstreek en het Gooi een pakket zeeklei afgezet.

Door de ontwatering van de veengebieden vond een verdroging van de niet ontgonnen veengebieden en de flanken van de stuwwallen plaats. Dit bood mogelijkheden om die gronden in gebruik te nemen.

Naast natuurlijke invloeden heeft in Naarden en omgeving de mens een grote stempel gedrukt op de vorming van het landschap. Rondom Naarden zijn vanaf 1674 grote gebieden afgegraven met als doel het maaiveld rond de stad te verlagen. Zodoende kon het land om de stad in geval van nood onder water worden gezet en werden vrije schootsvelden gemaakt voor de kanonnen op de bastions van de vesting.

De plek waar de oorspronkelijke opbouw van het landschap bestudeerd kan worden is de vesting zelf. Hier is de grond immers niet afgegraven. Wel is op veel plaatsen het profiel verstoord door funderingen en putten. Op diverse plekken in de vesting zijn waarnemingen gedaan, bijvoorbeeld door leden van AWN-afdeling Naerdinclant tijdens het uitgraven van een bouwput voor het nieuwe stadskantoor. De bodem was ernstig verstoord. Bijna overal werd tot op een diepte van 1 meter onder maaiveld 17^e-19^e eeuws puin aangetroffen. Alleen aan de zuidkant van de bouwput was over een lengte van ongeveer 3 meter een ongestoord profiel aanwezig. Direct onder het maaiveld bevond zich hier op het dekzand een ongeveer 10 centimeter dik veenlaagje waaruit laatmiddeleeuws aardewerk is verzameld.¹⁵

Ook wordt melding gemaakt van het aantreffen van plavuizen vloeren in meerder panden op ongeveer 1 meter diepte, waaruit wordt afgeleid dat Naarden na 1350 in de loop der jaren door afbraak van panden en huisafval ongeveer een meter is opgehoogd. Diepere sporen die worden aangetroffen in de stad zijn kelders, putten en begravingen. De locaties van deze waarnemingen zijn niet beschreven.¹⁶

Uit de diverse waarnemingen kan de bodemopbouw onder de vesting als volgt worden omschreven. Tot ongeveer 1,10 meter beneden maaiveld ligt een puinlaag met onder meer keramiekfragmenten, schelpresten, bakstenen en keien. Daaronder bevindt zich een circa 90 cm dikke zwarte humeuze vondstloze laag. Onderin deze laag bevindt zich vaak wat bruin en venig materiaal en soms ook een kleilaagje. Waarschijnlijk is deze laag op natuurlijke wijze ontstaan voor 1350. De klei in het profiel bevat veel veenresten, waarschijnlijk afkomstig uit het Almere. Bij het ontstaan van de Zuiderzee is veel veen van het Almere weggeslagen en werd in de randgebieden verslagen veen en venige klei afgezet. Onder de humeuze laag ligt een dunne grijze uitgeloopte laag met daaronder een donkerbruine ijzer bevattende laag. Dit is een restant van een podzolbodem. Op ongeveer 2,25 meter beneden maaiveld ligt wit of geel zand. In dit pakket kwam op ongeveer 2,60 meter beneden maaiveld een grijs laagje voor met hier en daar wat houtskool (laag van Usselo). Dit laagje waarvan de ouderdom rond 11.000 jaar ligt, is de scheiding tussen jonger dekzand I en II. Het is niet duidelijk of deze laag onder de hele vesting voorkomt, maar is onder andere aangetroffen in een bouwput aan de Westwalstraat.

Aanvullend zijn uit DINO-boringen, binnen een straal van ca. 250 m rondom het plangebied, de volgende gegevens bekend. Ten zuiden van het plangebied werd veen aangetroffen tot een diepte van 2.20m –NAP met daaronder zand. Net ten noorden van de Grote Kerk werd zwak humeus zand aangetroffen tot -0,95 –NAP met daaronder zwak grindig zand. Op overige plekken werd fijn tot grof zand aangetroffen.¹⁷

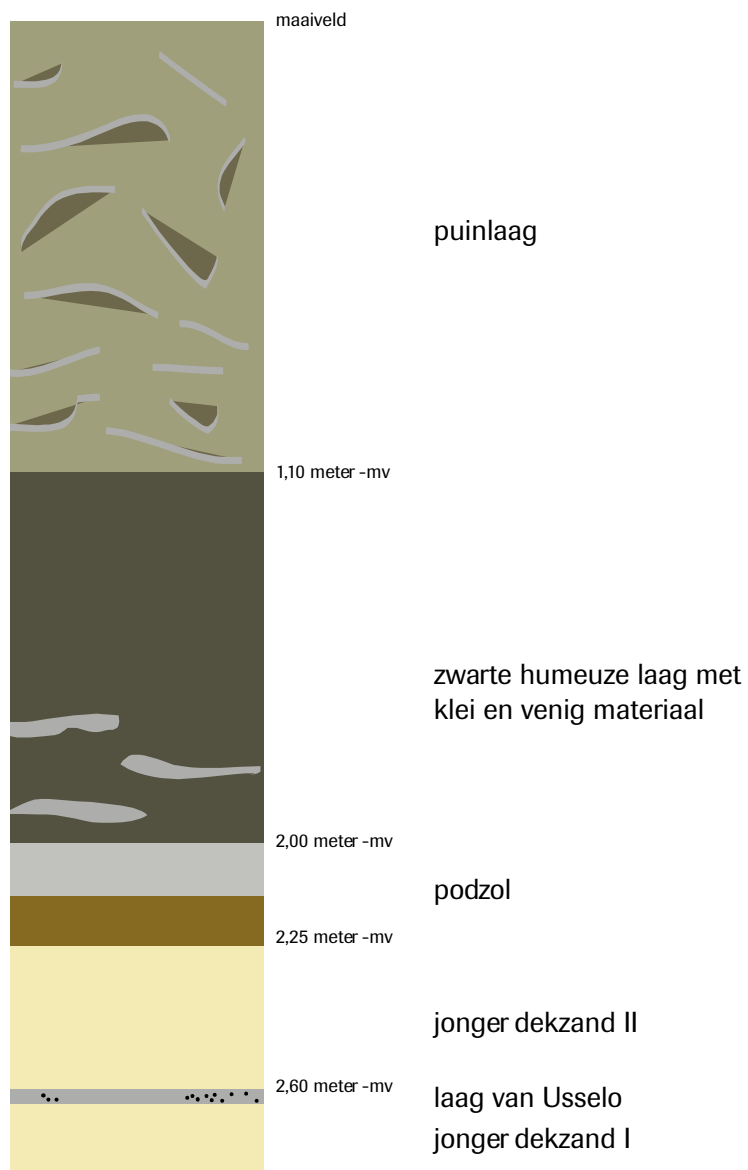
Volgens de website bodemloket.nl hebben in het plangebied geen saneringen plaatsgevonden.

¹⁴ Haartsen 2000, 39; Berendsen 2005.

¹⁵ Woltering 1983, 232-233; ARCHIS-waarneming 22424.

¹⁶ Schaftenaar 1978.

¹⁷ DINO-boringen B25H0036; B25H0046; B25H0034; B25H0037

Afb. 1 Bodemopbouw onder de vesting.

2.3.4 Beschrijving van bekende archeologische waarden

In het onderzoeksgebied zijn de volgende archeologische waarden vastgesteld (zie afbeelding 5):

AMK-terrein nr	Omschrijving	Datering ¹⁸	Opmerking
10893	Kerk	LME	Kerk; kerkpad, Zeer hoge archeologische waarde
13737	Stad	LME/NT	Vesting Naarden, hoge archeologische waarde

Onderzoeks- meldingsnr	Soort onderzoek	Resultaat	Advies
41382	Archeologische begeleiding	Aantal sleuven gegraven waarbij de archeologische waarden werden gecheckt voor accurate restauratie. Er werden verschillende ophogingslagen en een houtconstructie/beschoeiing van het bastion aangetroffen.	-
47455	Bureauonderzoek		Arch begeleiding
47460	Bureauonderzoek		Arch begeleiding
48475	Archeologische begeleiding	Begeleiding van onderzoeken 47455. Menselijk bot aangetroffen, op geringe diepte en in goede staat	Indien bij graafwerkzaamheden botten worden aangetroffen, deze i.o.m. de gemeente Naarden verzamelen en herbegraven in diepere kuil. Wanneer intacte graven worden gevonden, of alsnog archeologische resten zoals funderingen, dient direct contact opgenomen te worden met de bevoegde overheid, de gemeente Naarden. Wanneer er in het plangebied dieper dan 0,3 m -mv gegraven gaat worden, deze archeologisch begeleiden.
52829	Archeologisch booronderzoek	-	-
54330	Archeologisch booronderzoek	-	-
54788	Archeologische begeleiding	-	-

Waarnemingsnr	Omschrijving	Datering ¹⁹	Opmerking
22424	Keramiek	LME/NT	Laatmiddeleeuwse vondsten in laagje ongestoord veen van c. 10 cm. dik onder bouwvoor, op dekzand.
22606	Bouwkeramiek	LMEB/NTB	Opgraving op braakliggend terrein na afbraak bebouwing, op zoek naar resten van voormalig klooster Mariaconvent
22623	Keramiek / bot	NTA	Opgraving in tuin van Burger Weeshuis. AWN werkgroep Vestingstad
228099	Randbijl	BRONS	De vondst is tijdens restauratiewerkzaamheden aan de vestingwal gedaan (wrs1987). In de bouwvoor (circa 10 cm onder maaiveld) is de bijl en een aantal munten, met de metaaldetector gevonden. De munten zijn gemeld bij het KPK. De bijl is waarschijnlijk een type

¹⁸ Voor een verklaring van de afkortingen, zie tabel 1.

¹⁹ Voor een verklaring van de afkortingen, zie tabel 1.

Waarnemingsnr	Omschrijving	Datering ¹⁹	Opmerking
			randbijl. <i>De vondst is waarschijnlijk niet in situ gevonden aangezien de vestingwallen opgebrachte grond is.</i> Het is niet bekend of de grond bij het oprichten van de wal daar terecht is gekomen of bij latere werkzaamheden. Hierdoor is niet meer na te gaan waar het object oorspronkelijk van afkomstig is.

In ARCHISII zijn de vesting Naarden en de Grote Kerk als AMK-terrein geregistreerd. Het laatste terrein is van zeer hoge archeologische waarde. In het onderzoeksgebied zijn zeven onderzoeken gemeld waarvan er twee hebben plaatsgevonden rond de grote Kerk. Hier werd op geringe diepte menselijk bot aangetroffen. De waarnemingen in het onderzoeksgebied betreffen voornamelijk laatmiddeleeuwse vondsten. Tijdens een onderzoek in de tuin van het Burger Weeshuis werd materiaal uit de Nieuwe tijd geborgen. De randbijl uit de Bronstijd, gevonden in de vestingwal, is zeer waarschijnlijk afkomstig uit opgebrachte grond. De oorspronkelijke context is onbekend. Voor het onderzoeksgebied zijn geen vondstmeldingen geregistreerd.

Op de gemeentelijke verwachtingskaart van de vesting valt het plangebied in een zone met een hoge verwachting voor middeleeuwse bebouwing en wegenpatroon (afb. 6).

2.3.5 Beschrijving van de historische situatie, mogelijke verstoringen en bouwhistorische waarden

De historische situatie is op verschillende kaarten als volgt:

Bron	Jaartal	Historische situatie
Van Deventer (afb 7)	1565	in vesting Naarden, onderdeel bouwblok
Bleau (afb 8)	1649	in vesting Naarden, onderdeel bouwblok
Kadastrale minuut (afb 9)	1811-1832	Raadhuisstraat heet nog Wijde Marktstraat. Langgerekte percelen 303 (huis op de hoek Marktstraat/Wijde Marktstraat) en 304 gelegen aan de Marktstraat (huis met schuur)
Bonnekaart ²⁰	1881, 1912	Oude kern vesting Naarden, ZOhoek onbebouwd
Topografische kaart ²¹	1949	Idem, onderdeel bouwblok. Gesloten bebouwing Wuijvert
	1961	Idem, gespreide bebouwing Wuijvert
	1969	Idem, ZO hoek onbebouwd, lijkt een soort pleintje bij hoek Raadhuisstraat /Wuijvert.
	1988	Idem, pleintje lijkt kleiner, mogelijk door bebouwing.

De eerste vermelding van Oud Naarden als "Naruthi" dateert uit 887-897 en staat in de goederenlijst van de abdij van Werden aan de Ruhr. De naam wordt op verschillende manieren verklaard, maar zou zijn afgeleid van "narwa" wat nauw of smal betekent. Na een scheiding van wereldlijke en kerkelijke bezittingen van de abdij werd het grondgebied van Naruthi rijksbezit en in leen uitgegeven. Rond 968 gaat het als onderdeel van een groter gebied over naar de abdij van Elten.²² De nederzetting Oud Naarden lag op ca 3 km ten noordoosten van het huidige Naarden, eerst op een relatief veilige locatie op de plek waar de stuwwal het Almere binnendrong. Met het ontwikkelen van de Zuiderzee kwam Oud Naarden op een heuvel in de zee te liggen, een soort kaap, en ving behoorlijke klappen op bij noord(wester) storm. Grote stukken kust werden weggeslagen en er ontstond een soort kliffenkust. In 1350 werd de nederzetting verlaten nadat de stad was verwoest in de Hoekse en Kabeljauwse twisten. Na verloop van tijd verdwenen de resten van de nederzetting in zee, deze liggen nu ongeveer 700-800 meter uit de kust, nu het Gooimeer. De exacte locatie van de nederzetting is niet bekend maar zou, volgens waarnemingen van Lambert Rijcksz Lustigh (verslagen uit de periode 1707-1719) uit Huizen, voor het toen nog zichtbare Oude Naarderhaventje hebben

²⁰ Bureau Militaire Verkenningen

²¹ Topografische Dienst.

²² Dekema 1989, 52.

gelegen.²³ Van Oud Naarden worden op gezette tijden meldingen gedaan wanneer bij laag water structuren in het water zichtbaar worden. Ook is op het strand een groot aantal vondsten aangetroffen en zijn met behulp van metaaldetectors vele objecten geborgen.²⁴

Na de verwoesting van Oud Naarden in 1350, liet de graaf van Holland Naarden landinwaarts herbouwen op een veiliger plek voor de oprukkende zee en tegelijkertijd een heel strategische plek. Tussen Muiden en de moerassen van de Vecht, waar het Naardermeer nog een restant van is, lag een strook begaanbare grond. Deze strook vormde de enige toegang tot Holland, de weg vanuit het oosten naar Amsterdam liep hier over heen.

Het nieuw gestichte middeleeuwse Naarden was een versterkt stadje en net als zoveel andere middeleeuwse stadjes voorzien van stadsmuren en een gracht. De stad werd planmatig aangelegd zoals goed is te zien op de oudst bekende stadsplattegrond, van Jacob van Deventer uit ca 1560 (afb. 8). Deze verschilt maar weinig van de huidige situatie.

1572 is een rampjaar voor Naarden, op 1 december 1572 werd een groot deel van de bevolking van Naarden door de Spanjaarden vermoord, nadat de stad zich aan de Spaanse troepen had overgegeven. Een stadsbrand heeft het merendeel van de bebouwing in de stad verwoest. In de loop van de 16^e eeuw werd zwaarder geschut ontwikkeld en de versterking van de stad werd daarop aangepast. In de eeuwen daarna werden de vestingwerken meerdere keren aangepast en vernieuwd. Naarden werd opgenomen in de Oude- en later Nieuwe Hollandse Waterlinie.

De Raadhuisstraat heeft verschillende benamingen gekend: Wijde Marktstraat, Korte Marktstraat en nu Raadhuisstraat.²⁵

Op diverse historische kaarten is de ontwikkeling van het bouwblok waar het plangebied deel van uitmaakt goed te zien. Op de kaart van van Deventer (ca.1565) is zowel de kant aan de Wijde Marktstraat als aan de Wuijvert bebouwd. Het lijkt om gesloten bebouwing te gaan dat een binnenterrein omsluit.

Bij de stadsbrand van 1572 zijn grote delen van de stad verwoest. Het is niet duidelijk in hoeverre de bebouwing langs de Wijde Marktstraat en Wuijvert is vernield. Op de kaart van Bleau lijkt er een pand te staan op de hoek van Wuijvert en Wijde Marktstraat en een breed pand daarnaast aan de Wijde Marktstraat, ongeveer ter hoogte van huidige nr 3. Het binnenterrein is ingericht met achtererven van de huizen aan de omliggende straten.

Op de kadastrale minuut uit 1811-1832 liggen ter plaatse van het plangebied twee langgerekte percelen met de nummers 303 en 304. Op het perceel op de hoek Marktstraat / Wijde Marktstraat staat een huis en op het perceel ernaast een huis en schuur (afb. 9). De schuur staat binnen het plangebied.²⁶

Op de Bonnekaarten uit 1881 en 1912 lijkt de situatie onveranderd voor het plangebied, de bebouwing aan de Wuijvert is verspreid. Op de topografische kaarten uit de 20^e eeuw lijkt de hoek Raadhuisstraat/Wuijvert deels bebouwd. Op de kaart van 1969 lijkt de hoek onbebouwd zodat er een soort pleintje ontstaat op de jongere kaart uit 1988 lijkt het pleintje kleiner te zijn, mogelijk door bebouwing op de hoek. De panden binnen het plangebied zijn uit de jaren 60/70 van de vorige eeuw.

2.4 Gespecificeerde verwachting en conclusie

De eerste, voor het bureauonderzoek opgestelde onderzoeksvraag *“Zijn mogelijk archeologische waarden in het plangebied aanwezig, en zo ja, wat is de specifieke archeologische verwachting?”* kan als volgt worden beantwoord:

Ja, er zijn mogelijk archeologische waarden in het plangebied aanwezig. Op basis van het bureauonderzoek kunnen in het plangebied archeologische resten voorkomen vanaf ca 1350. In die periode werd Naarden planmatig aangelegd en maakte de onderzoekslocatie deel uit van de historische kern van een versterkt stadje en latere vesting Naarden. Het plangebied ligt op ca 50 m van de Grote Kerk en Kerkplein, de kern van de laatmiddeleeuwse nederzetting.

²³ Schaftenaar 1993, 23.

²⁴ Schaftenaar1993, 20-21.

²⁵ van Bijlevelt, 1982

²⁶ Aanwijzende tafel bij Naarden NH sectie G blad 01 (www.watwaswaar.nl)

Uit verschillende waarnemingen in de vesting is gebleken dat er ter plaatse waarschijnlijk sprake is van een 1m dik ophogingspakket bestaande uit stadsafval en dergelijke. Door de eeuwen heen was het plangebied onderdeel van een bouwblok en was gedeeltelijk of deels ingericht als achtererf maar er stond ook bebouwing langs de Raadhuisstraat en Wuijvert. De kans is groot dat zich in de ondergrond bebouwingsresten, water- en beerputten, afvalkuilen, greppeltjes en dergelijke en andere aan bewoning gerelateerde resten bevinden. De top van het ophogingspakket en de eventueel daarbinnen gesitueerde nederzettingselementen bevinden zich naar verwachting direct onder de huidige bouwvoor. De bebouwing die er nu staat is uit de jaren 60/70 van de vorige eeuw.

De beantwoording van de overige onderzoeksvragen is als volgt:

- *Is het plangebied voldoende onderzocht?*

Nee, het plangebied is niet voldoende onderzocht.

- *Zo nee, welke vorm van nader archeologisch onderzoek is nodig om te komen tot een selectiebesluit?*

Geadviseerd wordt om de bovengrondse sloop van de bebouwing tot aan het maaiveld vrij te geven. Daarna is archeologisch vervolgonderzoek noodzakelijk. Dit kan de vorm hebben van een Inventariserend Veldonderzoek dmv proefsleuven dat tot doel heeft de gaafheid, omvang, datering en conservering van archeologische resten te onderzoeken, en vervolgens indien noodzakelijk door te starten naar een definitieve opgraving binnen de contouren van de geplande bouwkuip.

3 Aanbeveling

Het plangebied is gelegen in de oude kern van Naarden, op een terrein dat in gebruik is geweest als achtererf van bewoning aan de Markstraat maar waar ook hoofdbebouwing heeft gestaan aan de Raadhuisstraat en Wuijvert.

Op dit moment is (nog) niet duidelijk wat er precies gaat gebeuren met dit perceel en hangt af van de toekomstige koper van het terrein. De gebouwen zullen waarschijnlijk gesloopt worden en vervangen door nieuwbouw. Indien eventuele nieuwbouw gepaard zal gaan met ingrepen in de bodem dient rekening te worden gehouden met de aanwezigheid van archeologische resten. Sloop van de huidige panden tot op maaiveldniveau kan zonder gevaar voor archeologische resten plaatsvinden.

Daarna is archeologisch vervolgonderzoek noodzakelijk. Dit kan de vorm hebben van een Inventariserend Veldonderzoek dmv proefsleuven (IVO-P), dat tot doel heeft de gaafheid, omvang, datering en conservering van archeologische resten te onderzoeken, met een mogelijke doorstart naar een definitieve opgraving binnen de contouren van de geplande bouwkuip.

De exacte invulling van de werkzaamheden dient te worden vastgelegd in een door de bevoegde overheid goed te keuren Programma van Eisen (PvE).

Wij wijzen u erop dat de bevoegde overheid op basis van dit rapport een selectiebesluit neemt. De mogelijkheid bestaat dat dit selectiebesluit afwijkt van het door ons opgestelde advies.

Literatuur

- A, van der S., Botman, A., 2009** *De Archeologische verwachtings- en beleidsadvieskaart voor de gemeente Naarden. Rapportage behorende bij de archeologische verwachtings- en beleidsadvieskaart van de gemeente Naarden*
- Bureau Militaire Verkenningen, 1881,1912: Naarden, blad 368, 1:25.000.**
- Berendsen, H.J.A., 1997:** *De vorming van het land: inleiding in de geologie en geomorfologie*, Assen.
- Berendsen, H.J.A., 2005:** *Landschappelijk Nederland. De fysisch-geografische regio's*, Assen.
- Bijlevelt, van K.C.** 1982: *Naarden in oude ansichten, deel 1*
- Dekema, D., 1989:** Naarden's geschiedenis in kort bestek, in: *Tussen Vecht en Eem*, jrg. 7, nr.2, 52-57.
- Haartsen, A., C. ten Oever-van Dijk, 2000:** *Cultuurhistorische Waardenkaart van Noord-Holland. De cultuurhistorie van Gooi en Vechtstreek*, Provincie Noord-Holland, Haarlem.
- Kips, D., 2001:** *Gids voor de vestingwerken van Naarden*, Stichting Vijverberg Naarden.
- Mulder, De, E.F.J., Geluk, M.C., Ritsema, I., Westerhoff, W.E. & Wong, T.E., 2003.** *De Ondergrond van Nederland.*
- Ruegg, G.H.J., 1975,** De geologische ontwikkeling van het Kwartair, K.N.A.G *Geografisch Tijdschrift* IX-3, 202-213.
- SIKB, 2010:** *Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA) Landbodems.* Gouda.
- Schaftenaar, H., 1993:** *Oud Naarden, verdrongen stadje, middeleeuws klooster, oude buitenplaats*, stichting Vijverberg.
- Rijks Geologische Dienst Haarlem, 1993:** Geomorfologische kaart van Nederland 1:50.000, blad 25 Amsterdam
- Stichting voor Bodemkartering, 1965:** Bodemkaart van Nederland, *schaal 1:50.000, blad 25 Oost Amsterdam.*
- Veenbos, J.S., 1953:** *De bodemgesteldheid van het object Naarden-Oost*, Stiboka-rapport 363, Wageningen.
- Woltering, P. J., 1983:** Naarden, in: *Archeologische kroniek van Holland over 1982*, pages 232-233.

Geraadpleegde websites

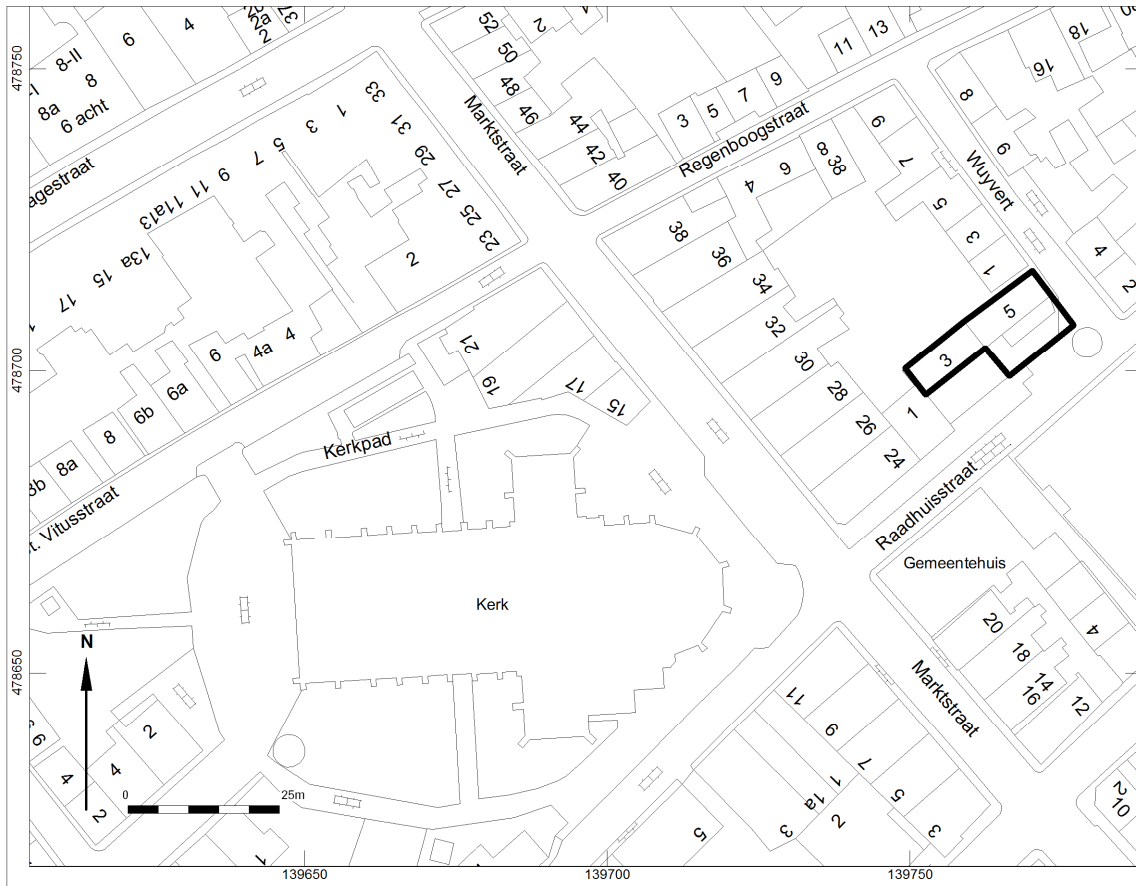
- <http://archis2.archis.nl>
<http://www.bodemloket.nl/kaart>
<http://www.naarden.nl/>
<http://www.watwaswaar.nl>

Lijst van afbeeldingen en tabellen

- Afb. 1 Bodemopbouw onder de vesting.
Afb. 2 Locatie van het plangebied
Afb. 3a Boven: detailkaart van het plangebied
Afb. 3b Onder: luchtfoto
Afb. 4 Locatie van het plangebied op de geomorfologische kaart
Afb. 5 Locatie van het plangebied IKAW, ARCHISmeldingen en AMKterreinen
Afb. 6 Gemeentelijke verwachtingskaart van de vesting
Afb. 7 Locatie van het plangebied op de kaart van J van Deventer (1565)
Afb. 8 Locatie van het plangebied op een fragment van de kaart van J. Bleau 1649, het oostelijke deel van de vesting Naarde.
Afb. 9 Plangebied op kadastrale minuuplan 1811-1832
- Tabel 1. Overzicht van de verschillende (pre)historische perioden.

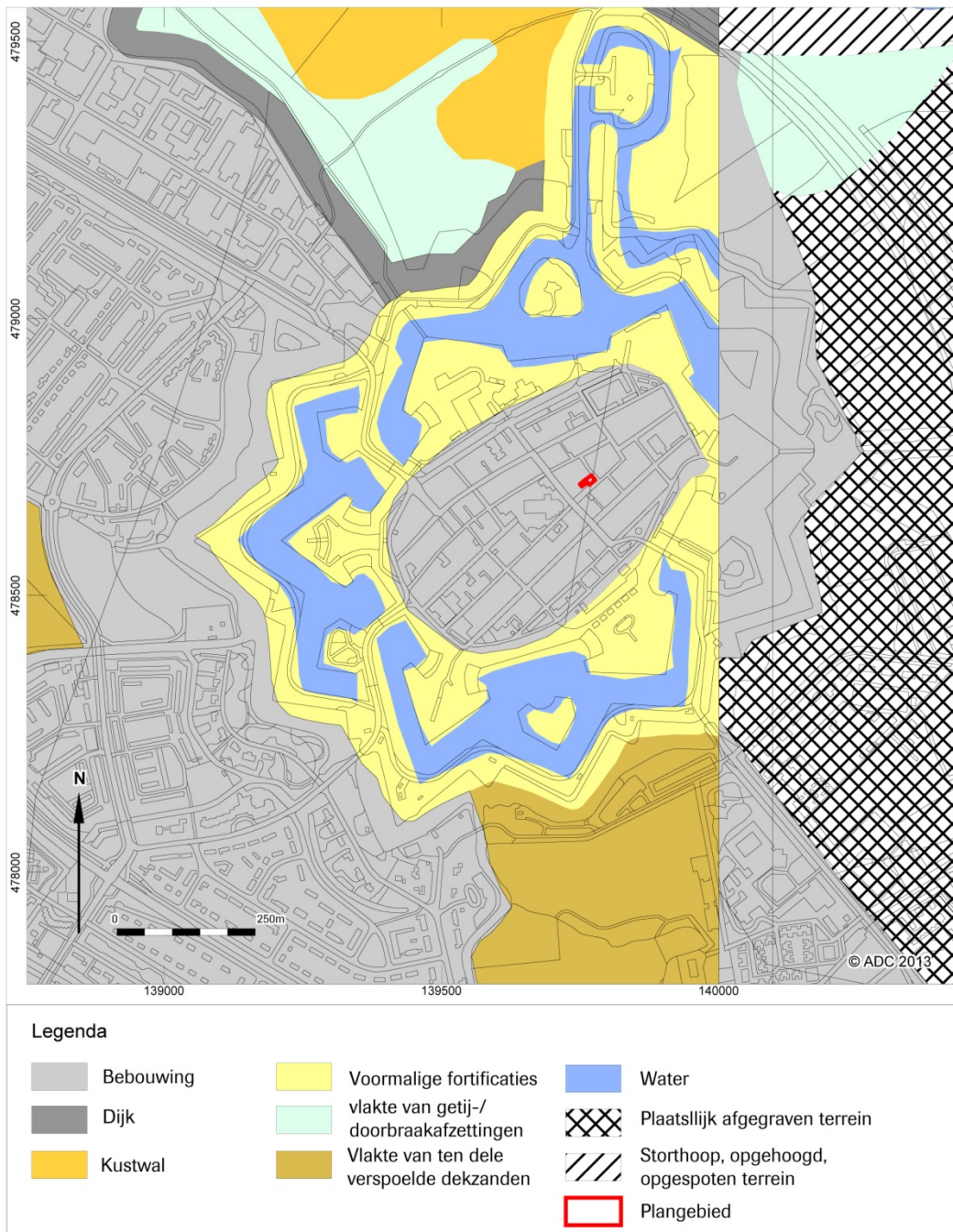

Afb. 2 Locatie van het plangebied

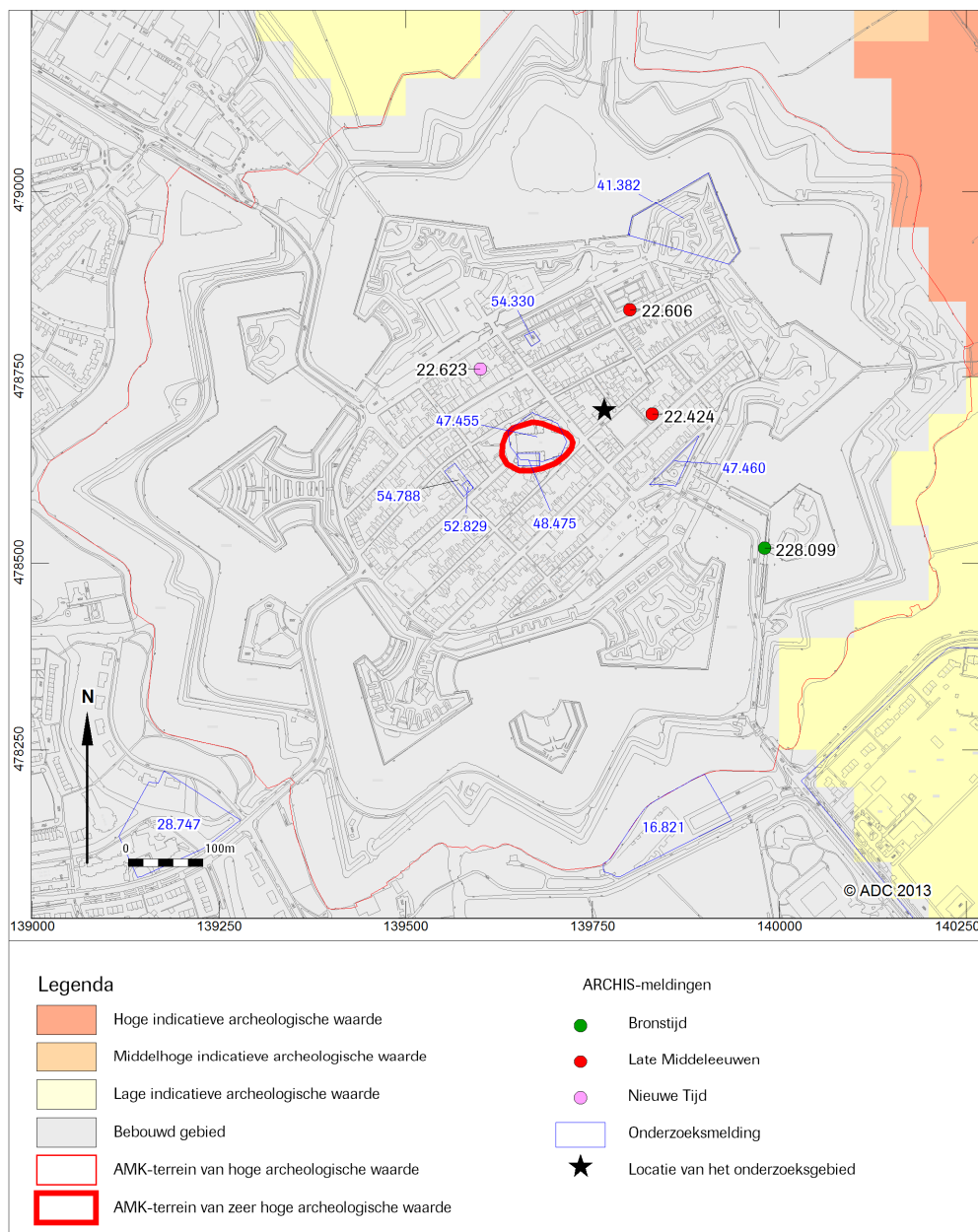

Afb. 3a Boven: detailkaart van het plangebied
Afb. 3b Onder: luchtfoto

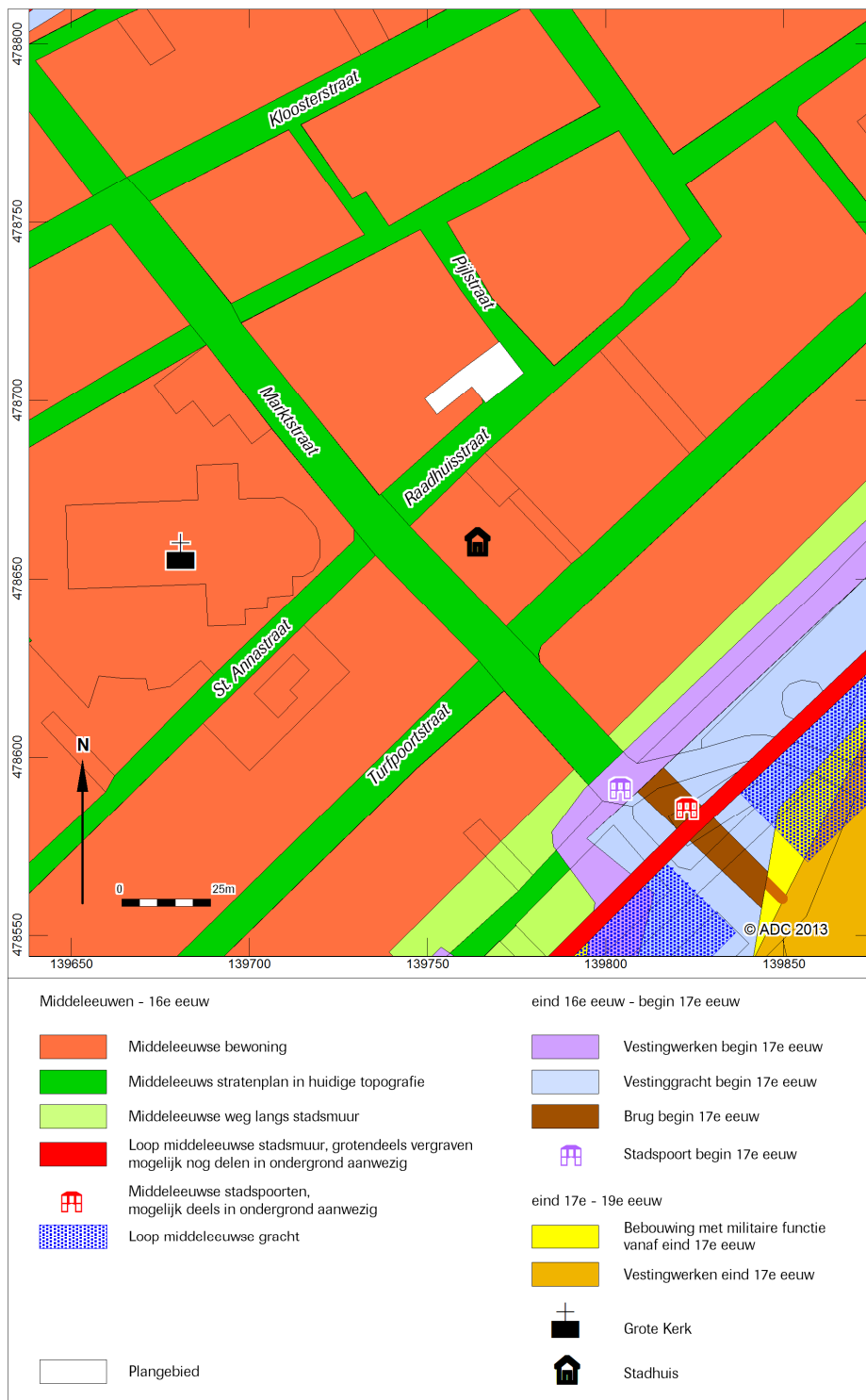

Afb. 4 Locatie van het plangebied op de geomorfologische kaart

Afb. 5 Locatie van het plangebied IKAW, ARCHISmeldingen en AMKterreinen

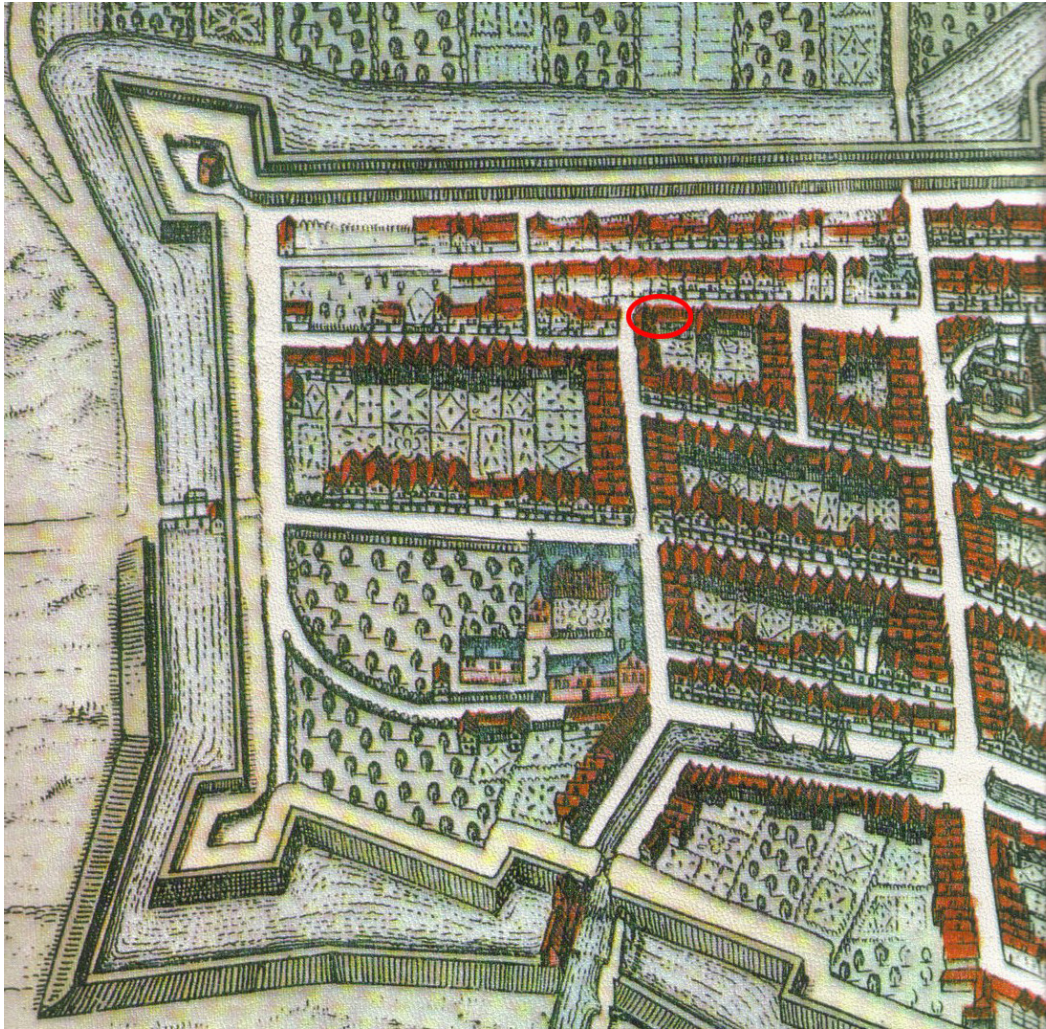
Afb. 6 Gemeentelijke verwachtingskaart van de vesting

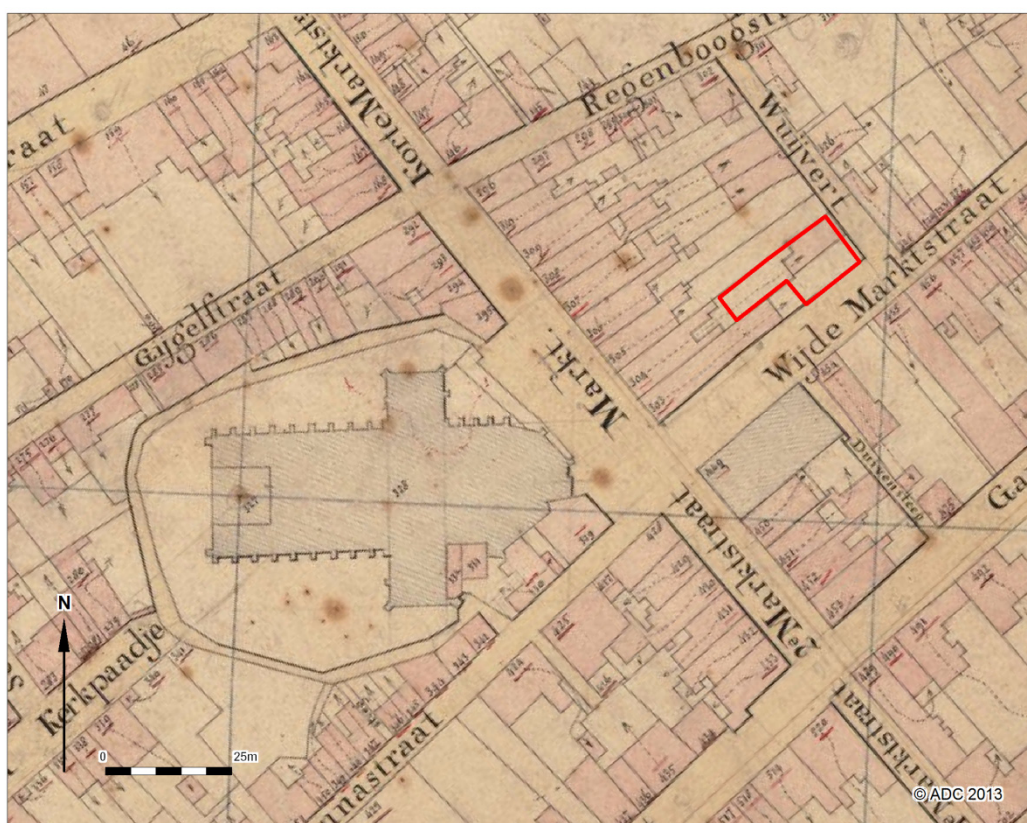

Afb. 7 Locatie van het plangebied op de kaart van J van Deventer (1565)

Afb. 8 Locatie van het plangebied op een fragment van de kaart van J. Bleau 1649, het oostelijke deel van de vesting Naarde.

Afb. 9 Plangebied op kadastrale minuutplan 1811-1832